

Filološki i kulturološki događaj

(Šimun Kožičić Benja: *Knjižice od žitija rimskih arhijerejev i cesarov*, Rijeka, 1531. – Knjiga 1: Pretisak; Knjiga 2: Latinička transkripcija glagoljskoga teksta, Priredila Anica Nazor, Sveučilišna knjižnica Rijeka, Rijeka, 2007.)

U okviru riječkih Dana sv. Vida 14. lipnja 2007. godine predstavljen je pred riječkom kulturnom javnošću za grad Rijeku, za našu kulturnu povijest i posebno za filologiju izuzetno važan i vrijedan izdavački pothvat. Radi se o objavljivanju značajnoga djela iz hrvatske glagoljaške baštine: *Knjižice od žitija rimskih arhijerejev i cesarov* Šimuna Kožičića Benje u izdanju riječke Sveučilišne knjižnice. Djelo je – pretiskom i u transkripciji – objavljeno u gradu u kojem je, u glagoljaškoj tiskari samoga autora, prvi put objelodanjeno 1531. godine, dakle prije gotovo pet stoljeća.

Objavljivanje *Knjižica od žitija rimskih arhijerejev i cesarov* Šimuna Kožičića Benje opsežan je i zahtjevan izdavački projekt, koji je zamišljen u tri knjige. U prvoj od njih donosi se preslik originalnoga izdanja iz 1531. godine, u drugoj je – uz *Predgovor* i opširan prilog o Šimunu Kožičiću i njegovu djelu – transkripcija teksta vrsne stručnjakinje za hrvatsku redakciju crkvenoslavenskoga jezika akademikkinje

i znanstvene savjetnice Anice Nazor, a treća (koja će izići s određenim zakašnjenjem nakon prvih dviju) sadrži za razumijevanje Kožičićeva djela nezaobilazne tekstološke i povijesne komentare o Kožičićevim izvorima i njegovu odnosu prema njima iz pera dr. sc. Tomislava Mrkonjića, vrsnoga stručnjaka za crkvenu povijest. Ovom su prigodom predstavljene prve dvije objavljene knjige, ali je i autor trećega dijela gospodin Mrkonjić iznio neke osnovne podatke o sadržaju toga trećega dijela i o svom radu na njemu.

Ovako zamišljeno ovo izdanje ima i znanstvenu i kulturološku vrijednost, jednako značajnu za hrvatsku kroatističku znanost u cjelini (filološku i historiografsku) i posebno za grad Rijeku kao kulturni centar u kojem je prije gotovo pola milenija, u godinama 1530. i 1531., djelovala glagoljaška tiskara Šimuna Kožičića Benje, u kojoj je on objavio (koliko je dosad poznato) najmanje šest vrijednih nabožnih, liturgijskih i povijesnih knjiga.

Autor djela *Knjižice od žitija rimskih arhijerejev i cesarov* Šimun Kožičić Benja, rođen u Zadru oko 1460., a umro u rodnome gradu 1536. godine, jedna je od najznačajnijih osobnosti naše kulturne povijesti. Zadrani rodod, iz jedne od najuglednijih, najdugovječnijih, najbogatijih, najobrazovanijih zadarskih plemićkih obitelji, u kojoj se podjednako njegovala humanistička kultura i glagoljaška tradicija, bio je aktivan vjerski, poli-

tički i kulturni poslenik svoga doba. U tijeku svog života obnašao je mnoge značajne crkvene i političke funkcije. Bio je zadarski kanonik, crkveni upravitelj, arhiepzbiter na Pagu, biskup modruški, upravitelj Senjske biskupije, papinski poslanik na dvoru ugarsko-hrvatskoga kralja Vladislava II. Jagelovića, aktivni sudionik Petoga lateranskoga koncila, na kojemu je u dva navrata (1513. i 1516.) na vrhom latinskom jeziku održao vatrene protuturske govore, pozivajući na “sveti rat” i tražeći vojnu i novčanu pomoć za obranu hrvatskih zemalja i otkup zarobljenika. Kad su Turci uništili njegov biskupski Modruš, sklonio se zakratko u Novi Vinodolski i ubrzo zatim u Rijeku. Tu je osnovao spomenutu tiskaru, koju je održavao svojim novcem i svojim radom, sam nabavljajući u Veneciji tiskarski materijal, te pišući i priređujući knjige za tisak. Potkraj života Kožičić se vratio u rodni Zadar, gdje je umro 1536. godine.

Među knjigama objelodanjenima u riječkoj tiskari *Knjižice od žitija rimskih arhijerejev i cesarov* imaju posebno značenje jer je to u hrvatskoj historiografiji prva svjetska povijest s podacima o islamu i o Turskom Carstvu, tiskana na hrvatskim prostorima i, kao što se obično ističe, na hrvatskom jeziku. Zapravo se radi o onom tipu hrvatskoga jezika koji je Kožičić smatrao književnim jezikom, a koji se zasniva na višestoljetnoj hr-

vatskoj glagoljaškoj crkvenoslavenskoj tradiciji i koji je učena mješavina crkvenoslavenske gramatičke strukture i živoga narodnoga čakavskog lek-sika, obogaćena figurama iz pučke usmene književnosti. Stoga je ta knjiga – među ostalim – i važan hrvatski jezičnopovijesni izvor. Jer o njezinu povijesnom značenju nema sumnje: premda je njezin glavni sadržaj povijest rimskih papa i careva, ona završava onodobnim aktualnim svjetovnim i crkvenim vladarima i događajima, viđenima očima suvremenika i sudionika, koji se ne libi o njima izreći i svoje mišljenje. Tako primjerice za papu Aleksandra VI. kaže: “Od je-gože mnoga bi se mogla reći, na zač živet ošće mnozi iže znajut dela jeho ... ničože nećemo reći.” I odmah dalje: “Az bil jesam v Rimi tri leta pred jeho semrtiju i videh mnoga.” Između dvaju glavnih dijelova knjige – životâ (zapravo kratkih životopisa) rimskih papa, koji se završavaju Kožičićevim suvremenikom papom Klementom VII., i životâ careva, što završavaju Karlom V. – nalazi se nekoliko zasebnih povijesnih poglavlja, uglavnom s istočnjačkom tematikom: o Partima i Perzijancima, o propasti Rima, o Mahometu (tj. Muhamedu) i o povijesti Turaka, sve to prema relativno recentnim povijesnim izvorima onoga doba.

Posebno i kulturološko i domoljubno značenje ima Kožičićeva posveta knjige njegovu uglednom suvreme-

niku, trogirskomu biskupu Tomi Nigegu, diplomatu i humanističkom piscu, kojega nagovara da što prije napiše knjižicu “od hrvatske zemlje i od hvali njeje”, koja nažalost – koliko je poznato – nije napisana. Za hrvatsku jezičnu povijest posebno je zanimljiv onaj detalj iz te posvete u kojem Kožičić ističe kako je jezik glagoljaških knjiga iskvaren, osobito zastarjelim oblicima i stranim riječima. Tim ukazivanjem na tuđice Kožičić nas neminovno podsjeća na svoga mlađeg sugrađanina Petra Zoranića, koji u predgovoru svojim *Planinama* ističe kako “jazik kim općimo pošpuren jest latinskim”. Kožičić je u svojim izdanjima taj naslijeđeni jezik dotjerivao po svome znanju i umijeću. Ali osim te brige o čistoći jezika, koju su Kožičić i Zoranić valjda prvi javno izrekli, a koja je utkana u čitavu hrvatsku književnojezičnu prošlost i sadašnjost, između njih dvojice ima i niz drugih podudarnosti, od kojih su najznačajnije dvije: s jedne strane kulturološka, tj. naslanjanje na legendu o sv. Jeronimu kao tvorcu glagoljice, a time i hrvatske pismenosti i hrvatskoga književnog jezika. S druge je strane domoljubna zabrinutost izazvana neposrednom turskom opasnošću. Svojim pozivanjem na sveti rat protiv Turaka Kožičić nas podsjeća na poznato Zoranićevo tuženje nad “rasutom bašćinom”, ali traženjem konkretne pomoći od europskih moćnika Kožičić je itekako djelotvorniji. On ih otvoreno opominje da bi “na svoje oči Turke

gledali u Italiji” da ih ne zaustavljaju “ratoborni Dalmatinci”. To je ono vjekovno ukazivanje na naš prostor i naše ljude kao “predziđe kršćanstva”. Zoranić je u svom književnom djelu intimno okrenut zavičajju i domovini, Kožičić u svom aktivnom javnom djelovanju – svijetu.

Kao što je rečeno, prva knjiga ova ga značajnog izdavačkog pothvata sadrži preslik originala. Radi se o najbolje sačuvanom (potpunom) primjerku (od sedam dosad poznatih), koji se nalazi u Sveučilišnoj knjižnici u poljskom gradu Wrocławu. Preslik je izrađen u vrsnim poljskim grafičkim radionicama, a objelodanjen je, pod grafičkim urednikovanjem velikog stručnjaka za to područje prof. Frane Para i uz njegovu izuzetno decentno-elegantnu opremu knjige, u tiskari Zrinski d. d. u Čakovcu. Kada tu knjigu uzmemo u ruke, ljepota i umješnost njezina grafičkog oblikovanja pokazuje da smo u vrijeme njezina nastanka u području tiskarstva bili ravni najboljima. Međutim, za našu je kulturnu i znanstvenu javnost posebno važna druga knjiga. Ona sadrži transkripciju teksta, pa tako omogućuje suvremenom čitatelju koji ne poznaje glagoljicu ni pravila crkvenoslavenskoga izgovora da pročita tekst, te upozna i sadržaj i jezik Kožičićeve knjige iliti *Knjižica*. Prema općenito prihvaćenom stavu, što ga je svojevremeno pregnantno izrekao akademik Josip Vončina, transkripcija je “postupak pri kojem težimo odrediti pravi izgo-

vor pojedinoga teksta prema fonološkome stanju što je vrijedilo za sredinu u kojoj je tekst nastao”. A taj je posao za ovu prigodu napravila najbolje što je mogla akademikinja Anica Nazor. Kažem: najbolje što je mogla, jer teško da ćemo se ikada moći potpuno probiti kroz zamke višeznačnih naših starih grafija (bilo glagoljičke, bilo latiničke, bilo ćiriliske) do svih, osobito do glasovnih (izgovornih) pojedivosti tekstova njima pisanih. Stoga je gospođa Nazor u svom transkripcijskom postupku u potpunosti slijedila original: slovo po slovo, redak po redak, stranicu po stranicu. Radi lakšega snalaženja u originalu i mogućnosti provjeravanja radi. U pristupu tekstu autorica je objasnila transkripcijska načela kojima se služila. Kako je tekst nastao u jezičnim okvirima sjevernodalmatinske (tj. zadarske) ikavsko-ekavske čakavštine, u transkripciji glagoljičkoga teksta najveći je problem određivanje izgovorne vrijednosti fonema *jat* kada se piše glagoljičkim grafemom za taj fonem. Stoga je gospođa Nazor navela i popis riječi s nesumnjivo zasvjedočenim refleksima *jata*, to jest onih gdje je na mjestu nekadašnjega *jata* zabilježen refleks *i* ili *e*. Prema njima je onda razrješavala i primjere napisane grafemom za *jat*, što je inače jedan od najteže rješivih problema u transkripcijama tekstova pisanih glagoljicom (i ćirilicom).

Osim toga, knjiga koju je akademikinja Nazor priredila sadrži vrlo obavijestan *Predgovor*, u kojem govo-

ri o putu nastanka ovoga izdavačkoga projekta, od početne ideje što se – nakon znanstvenoga skupa o Šimunu Kožičiću Benji i njegovu dobu, održanoga 1988. godine – začela u riječkoj Sveučilišnoj knjižnici do njezina ostvarenja, koje upravo imamo pred sobom. Nakon *Predgovora* slijedi obavijestan prilog vrsnoga grafičkoga stručnjaka prof. Frane Para pod naslovom *Tipografske karakteristike originalnoga izdanja*, u kojem on na sebi svojstven znalački i precizan raščlambeni način razmatra i prikazuje kako su pravila tiskarskoga umijeća, tj. pravila slovnoga i knjižnoga oblikovanja i harmonizacije veličinâ i proporcijâ tiskovnih elemenata, primijenjena u realizaciji Kožičićeve knjige. I nakon toga opet autorski prilog gospođe Nazor: opsežan tekst o Šimunu Kožičiću Benji, u kojem autorica na temelju predmetne literature i arhivskih zapisa iznosi podatke o Kožičićevu životu i djelatnosti, te o njegovoj obitelji. Posebno govori o njegovim književnim priložima na latinskom, osobito o latinskim govorima izrečenima na Petom lateranskom koncilu, s njihovom sadržajne – tj. domoljubne, kršćanske i političke strane, ali i s literarne strane, stavljajući ih u suodnos s renesansnim govorničkim literarnim žanrom, u kojem ne zaostaju za onodobnom europskom govorničkom umješnošću, odlikujući se biranim riječima, skladnim i efektnim izrazima i bogatstvom retoričkih postupaka. Autorica usput ističe kako su u tom žanru

zapažene ostvaraje imali i neki drugi naši književnici i javni djelatnici (npr. Ivan Vitez od Sredne, Janus Pannonius-Česmički, Nikola Modruški, Marko Marulić, neki od Frankopana i drugi). Gospođa Nazor dalje zasebno razmatra svaku pojedinu Kožičićevu knjigu, donoseći sve bibliografske podatke o sačuvanim primjercima: o bibliotekama u kojima se čuvaju i njihovim signaturama, a na kraju daje obilan popis relevantne predmetne literature. Svi su ti popratni tekstovi što vode do transkripcije Kožičićeva djela, do njegova boljeg razumijevanja i smještanja u okvire određenoga povijesnoga prostora i vremena i svaki za sebe vrijedan prinos hrvatskoj kulturnoj povijesti. Oni se donose i u engleskom prijevodu, te je tako omogućen pristup razmatranoj problematici zainteresiranim stručnjacima širom svijeta.

Kao što je na početku istaknuto, radi se o iznimno važnom i znanstvenom i kulturološkom projektu, pa ga se preporučuje pažnji kulturne javnosti i znanstvenicima raznih humanističkih struka, prvenstveno povjesničarima i filozofima kroatistima.

Dragica Malić